

BESLUT

2019-03-04

Dnr: 18/02817
och 2820**SAKEN**

Uppdrag granskning: dömda för våldtäkt, SVT1, 2018-08-22, program om våldtäktsdömdas bakgrund; fråga om opartiskhet, saklighet och mediets genomslagskraft

BESLUT

Programmet frias. Det strider inte mot kraven på opartiskhet och saklighet eller bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

PROGRAMMET

Programmet handlade om frågan om etnisk och kulturell bakgrund och våldtäkter. Inledningsvis sa programledaren följande.

Antalet anmälda våldtäkter har ökat i Sverige de senaste åren. Och trycket på politikerna att få ett stopp på brottsligheten är stort. För snart ett år sedan gav regeringen Brottsförebyggande rådet, Brå, i uppdrag att kartlägga omfattningen och orsakerna. Men det är en kontroversiell fråga som har dominerat debatten, den om gärningsmännens etniska bakgrund. Att söka svaret på den frågan har splittrat både forskare och politiker. Är det viktigt att veta, eller inte? Och frågan är hur det egentligen ser ut.

Programmet handlade först om ett uppmärksammat våldtäktsfall där två asylsökande dömts för våldtäkt på en kvinna. En reporter intervjuade bland annat brottsoffret och en asylsökande som bott tillsammans med en av de dömda männen. Också en lokaljournalist intervjuades och följande sades.

(Journalist) – Att lägga förklaringsvärdet på det enskilda brottet på deras etniska bakgrund, det kan vi inte ägna oss åt och det ska vi inte ägna oss åt, av det enkla skälet att det är inte förklaringen till att det här brottet begicks. (Reporter) – Hur vet du det? (Journalist) – Därför att världen inte är funtad så. [...] Om du försöker förklara att, att en våldtäkt har begåtts av en människa för att han kommer från, liksom, en viss etnicitet eller en viss kultur [...] då ägnar du dig, då, då pratar vi rasism. [...] (Reporter)

– Dubbelvåldtäkten i Strängnäs är bara ett fall av många som skapat diskussioner kring köksborden runt om i Sverige och i sociala medier. Om gärningsmännens ursprung och vilken roll det spelar när han kommer från länder där man har en annan syn på kvinnors frihet och sexualitet.

Samtidigt som grafer över dömda fördelade efter ursprung visades så reportern följande.

Vi har kartlagt alla som dömts för våldtäkt och försök till våldtäkt de senaste fem åren. Sammanlagt handlar det om 843 gärningsmän. Ofta har de varit påverkade av alkohol eller narkotika. Utbildningsnivån är låg. Och åtminstone en tredjedel har också dömts för andra brott. Och närmare 60 procent är födda utomlands. Tittar man bara på överfallsvåldtäkter, där offer och gärningsman inte känner varandra, så är siffran ännu högre. Drygt åtta av tio dömda gärningsmän är födda i ett annat land. 40 procent av dessa har varit här ett år eller mindre. Varför det är så vet ingen i dag. En grupp som sticker ut bland de dömda är unga män från Afghanistan – 45 av gärningsmännen. Det är naturligtvis en mycket liten andel av alla som är här. Men bland de dömda är det det enskilt vanligaste medborgarskapet, förutom Sverige.

Reportern intervjuade därefter en före detta polis med afghanskt ursprung som föreläste för nyanlända afghaner i Sverige. Han sa bland annat att nyanlända afghaner har med sig vissa idéer om sexualitet och kvinnans ställning i samhället som krockar med Sveriges feministiska syn på jämställdhet. Tillsammans pratade de med unga afghaner i Stockholm om skillnader mellan Afghanistan och Sverige. Sedan visades fler grafer över dömda våldtäktsmän och reportern sa följande.

Vår kartläggning visar att över hälften av de dömda gärningsmännen är födda utanför Europa – 427 av 843. För överfallsvåldtäkter – 97 av 129. Och gruppvåldtäkter – 70 av 94. Vår undersökning gäller bara dömda gärningsmän. De utgör bara en mycket liten del av alla som anmäls för våldtäkt och en ännu mindre del av alla allvarliga sexualbrott som Brå får uppgift om i sina enkäter. Därför kan man inte dra slutsatser om alla våldtäktsmän.

Fördelningen mellan fällande domar, anmälda våldtäkter och allvarliga sexbrott visades även grafiskt.

En stor del av programmet handlade om den politiska debatten om huruvida statistik över invandrades brottslighet ska föras. Bland annat intervjuades en centerpartistisk politiker som efterlyste sådan statistik. Arkivklipp av nyhetsrapportering om invandrades överrepresentation i brottsstatistiken visades. Därefter sa reportern att anmälningar om våldtäkter och allvarliga sexbrott ökat under de senaste tio åren, men att det råder delade meningar om det beror på ökad anmälningsbenägenhet, ändrad lagstiftning eller att antalet våldtäkter faktiskt ökat.

Bland annat intervjuades en professor i kriminologi. Han sa bland annat att debatten var helt förblindad och att det enda som ansågs intressant var etnicitet. Enligt honom var det en av flera relevanta faktorer. Professorn sa också att det fanns starka skäl att tro att invandrare diskrimineras inom rättsväsendet, men att

effekten av diskrimineringen inte är särskilt stor. Reportern sa även att professorn lett en utredning som kommit fram till att personer med utländsk bakgrund inte tycktes vara utsatta för en högre grad av ingripande än personer med svensk bakgrund när de väl misstänks för brott. Efter det sades bland annat följande.

(Reporter) – Det är en väldigt liten andel av befolkningen som begår våldtäkter, oavsett om det gäller invandrare eller svenskar. Men bland de som döms för våldtäkt är andelen män med bakgrund i Mellanöstern och Afrika särskilt stor.

(Kriminologiprofessor) – De unga män som begår våldtäkter kommer ofta från länder där kvinnostryken är annorlunda än här i Sverige. Det är helt korrekt.

Professorn sa också att andra faktorer såsom fattigdom också kunde påverka och att det inte var lätt att urskilja vilka faktorer som hade störst påverkan. Reportern sa att professorn genom åren ändå valt att lyfta fram sociala och ekonomiska förhållanden som förklaring.

(Reporter) – Du hänvisar då till socioekonomiska skillnader. (Kriminologiprofessor) – Ja, självklart och de är väldigt centrala. (Reporter) – Men hur vet du att de är relevanta just när det gäller våldtäkter menar jag? (Kriminologiprofessor) – Nej, det... detta bygger på antagandet att våldtäkterna skiljer sig inte i det här avseendet från andra typer av våldsbrott.

Kriminologiprofessorn skrev i ett sms att han bara studerat socioekonomiska faktorerets betydelse för invandrarnas överrepresentation när det gäller brottslighet i stort. Han sa även följande.

Jag tycker att Brå ska göra en seriös studie av orsaker till varför invandrare är överrepresenterade när det gäller, när det gäller sexualbrott och om det är relevant i den studien att titta på härkomst då ska de titta på det.

Bland annat en frilansjournalist och en moderat riksdagskandidat, som skrivit en bok om våldtäkter och kultur, intervjuades därefter. Reportern frågade båda om det fanns någon risk att alla invandrare målades ut genom att de uppmärksammade invandrares brottslighet.

Efter reportaget debatterade justitieministern och moderaternas rättspolitiska talesperson, bland annat om behovet av ny statistik i frågan.

ANMÄLNINGARNA

Anmälarna anser sammanfattningsvis följande.

- Programmet var vinklat, rasistiskt och spelade främlingsfientliga krafter i händerna. Det borde inte ha sänts så nära inpå valet.
- Våldtäktsstatistiken har enorma mörkertal. Väldigt få våldtäkter anmäls och endast ett fåtal av dem leder till en fällande dom. Det går inte att dra slutsatser från en sådan liten population. Dessutom är benägenheten att

anmäla våldtäkter större när gärningsmannen är av utländsk härkomst och personer med utländsk härkomst åtalas och döms i högre utsträckning för brott än svenskfödda.

- I programmet togs ingen hänsyn till sociala och ekonomiska faktorer.
- Tittaren fick intrycket att orsaken till ökningen av våldtäkter är att fler invandrare kommit till Sverige. Detta är felaktigt. Brå menar på att ökningen i anmälningar beror på att fler offer vågar anmäla.
- Forskning tyder på att kulturen i ursprungslandet inte har en avgörande betydelse för brott som en person begår i Sverige.
- Frilansjournalisten och den moderata riksdagskandidaten kan inte anses besitta någon sakkunskap i frågan.

Flera av anmälarna anser att programmet utgjorde hets mot folkgrupp.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

SVT anser att programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet samt bestämmelsen om mediets särskilda genomslagskraft och anför i huvudsak följande.

Mörkertal och undersökningens metod

Programmet redogjorde för den största journalistiska undersökningen som gjorts i Sverige, där 843 dömda gärningsmän i 780 domar kartlades. 490 visade sig vara födda utomlands, vilket motsvarande 58 procent. Det handlade alltså inte om ett urval, utan en totalundersökning av samtliga tingsrättsdomar under fem års tid, 2012–2017.

SVT ska enligt sändningstillståndet stimulera till debatt, kommentera och belysa händelser och skeenden. Redaktionen bedömde att överrepresentationen av utlandsfödda var av allmänintresse. Dels på grund av den debatt om våldtäkter som förts de senaste åren och dels för att kunna diskutera frågan om möjliga orsaker och hur man kan minska riskerna för att fler våldtäkter begås.

Undersökningen som programmet byggde på får dessutom stöd av tidigare forskning. Att personer födda utomlands är överrepresenterade bekräftades till exempel av Brås rapport från 2005, där man slår fast att personer födda utomlands var överrepresenterade bland misstänkta våldtäktsmän med fem gånger i förhållande till deras andel av befolkningen. Den undersökningen byggde på anmälningar.

SVT anser att programmet redogjorde för en relevant och omfattande undersökning som fick stöd i tidigare forskning. Som Brå påpekade i förordet till sin rapport från 2005 så är det bättre med en kunskapsbaserad bild än personliga gissningar och att ”avsaknad av aktuella fakta om brottsligheten bland utrikes födda och deras barn underlättar att myter skapas och bekräftas.”

Att granska mörkertalet ansåg SVT vara en omöjlighet, eftersom det just är ett mörkertal som ingen kan säga hur stort det är. Redaktionen gjorde ett urval av endast fällande domar eftersom man ansåg att det är först när dom fallit som det på rimlig juridisk grund är fastslaget att våldtäkten har ägt rum. Dessutom fanns i anslutning till domarna yttranden från frivården där redaktionen kunde hämta information om tidigare brottslighet, missbruk, utbildning och andra socioekonomiska faktorer. I programmet problematiserades statistiken.

Diskriminering i rättsprocessen

I programmet redogjordes för den forskning som gjorts om eventuell diskriminering i rättsprocessen när det gäller misstänkta våldtäktsmän. I en offentlig utredning, ledd av den kriminologiprofessor som intervjuades i programmet, gjordes en undersökning av just huruvida misstänkta våldtäktsmän med utländsk bakgrund diskrimineras i rättskedjan. I den konstateras att ”personer med utländsk bakgrund inte tycks vara utsatta för en högre grad av ingripande än personer med svensk bakgrund när de väl är misstänkta för brott”.

Enligt undersökningen finns det alltså inget som tyder på att diskriminering skulle vara en orsak till invandrarens överrepresentation i våldtäktsstatistiken, och i programmet fick kriminologiprofessorn, en av de ledande auktoriteterna på området, kommentera sakläget.

Andra förklarande faktorer

Redaktionen ansåg att det var relevant att undersöka frågan om vilken roll kulturella faktorer, vid sidan av andra förklaringar, kan ha med tanke på överrepresentationen bland dömda våldtäktsmän. Det är felaktigt att det i programmet inte lyftes fram andra orsaker, som sociala och ekonomiska faktorer. Det gjordes vid ett flertal tillfällen, bland annat av kriminologiprofessorn.

Kritik gällande rasism

SVT anser att ämnet problematiserades av flera olika intervjupersoner. Reportern påpekade också att man inte kan dra slutsatser om alla våldtäktsmän utifrån undersökningen. Bland annat gav reportern en flersidig bild när det gäller dömda afghanska män och flera personer med rötter i Afghanistan intervjuades också och fick ge sin bild av saken.

Sammantaget anser redaktionen att programmet hade en resonerade och problematiserande ton vad gäller etnicitet, utpekandet av olika grupper samt socioekonomiska och kulturella faktorer. Ämnet var av allmänintresse och belystes ur olika synvinklar.

Uppgiften om att antal våldtäkter ökat

I programmet presenterades den statistik som finns från Brå och som säger att polisanmälda våldtäkter ökat med 35 procent sedan 2008 samt att andelen

kvinnor som i Brås trygghetsundersökningar uppger att de blivit utsatta för allvarliga sexbrott ökat med sex gånger mellan 2006 och 2016. Till detta sades att det råder delade meningar om varför statistiken ser ut som den gör, och att frågan är om det kan bero på ökad anmälningsbenägenhet, ändrad lagstiftning eller om det är så att våldtäkterna faktiskt ökat.

Detta är både sant och relevant i sammanhanget, eftersom statistiken presenterades som en bakgrund till den politiska debatten om invandringens påverkan på sexbrott, och att Brå nu på regeringens uppdrag utreder vad som ligger bakom den statistiska ökningen av våldtäkter.

Publiceringstidpunkt och partiskhet

Frågan om våldtäkter och etnicitet debatterades allt bredare under 2018 och flera politiska företrädare har efterlyst mer forskning kring samband och överrepresentation. I programmet framgick det att en riksdagsledamot från Centerpartiet drivit frågan och att en moderat företrädare är engagerad i frågan. Dessutom kommenterade justitieministern frågan i programmets avslutande del. Det var alltså inte en fråga som rörde ett enskilt parti.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

SVT ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (13 § i sändningstillståndet). Kraven på opartiskhet och saklighet tillämpas enligt praxis i princip fullt ut på programledare, reportrar och andra som genom sin ställning i ett program kan uppfattas som företrädare för programföretaget. Med hänsyn till den vidsträckta yttrandefriheten kan kraven ställas lägre i fråga om intervjuade, debattdeltagare och andra så kallade tillfälliga medverkande.

Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

Av betydelse för bedömningen är också bestämmelsen om att SVT ska stimulera till debatt, kommentera och belysa händelser och skeenden samt granska myndigheter, organisationer och företag som har inflytande på beslut som rör medborgarna (8 § i sändningstillståndet). Dessa skyldigheter innebär enligt granskningsnämndens praxis att ett program eller inslag kan ha en kritisk infallsvinkel utan att strida mot kravet på opartiskhet.

SVT ska ta hänsyn till televisionens särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändning av programmen (16 § i sändningstillståndet). Bestämmelsen tillämpas bland annat när det gäller program eller inslag som kan uppfattas som diskriminerande. Den innebär enligt granskningsnämndens praxis att programföretaget inte får sända program eller

inslag som är uppenbart kränkande mot människor med viss hudfärg, nationalitet eller religion.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Programmet hade en kritisk infallsvinkel och undersökte den politiskt kontroversiella frågan om huruvida det är viktigt att känna till våldtäktsmäns etniska och kulturella bakgrund. En sådan utgångspunkt ligger i linje med SVT:s uppdrag att stimulera till debatt, kommentera och belysa händelser och skeenden samt att granska bland annat myndigheter och strider inte mot kravet på opartiskhet.

Nämnden konstaterar att de saklighetsinvändningar som anmälarna fört fram – bland annat om mörkertalen i statistiken, diskriminering i rättsprocessen och andra möjliga förklaringsfaktorer – behandlades i programmet. Nämnden kan, mot bakgrund av SVT:s yttrande, inte finna att invändningarna innebär att programmet strider mot kravet på saklighet.

Mot bakgrund av ovanstående anser nämnden inte heller att programmet var utformat så att det var uppenbart kränkande mot människor med viss hudfärg, nationalitet eller religion. Det strider därför inte mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

Det ingår inte i nämndens uppgift att pröva frågor om hets mot folkgrupp. Anmälarnas kritik i den delen lämnas därför utan åtgärd.

Detta beslut har fattats av Malin Bonthron, Clas Barkman, Staffan Dopping, Malin Bergström och Bo-Erik Gyberg efter föredragning av Rasmus Johansson.

På granskningsnämndens vägnar

Malin Bonthron

Rasmus Johansson

Originalhandlingen med namnunderskrifter förvaras hos myndigheten.